

علما و حکام

تالیف:

وحید عبدالسلام بالی

این کتاب از سایت کتابخانه‌ی عقیده دانلود شده است.

www.aqeedeh.com

book@aqeedeh.com

آدرس ایمیل:

سایت‌های مفید

www.aqeedeh.com

www.islamtxt.com

www.shabnam.cc

www.kalemeh.tv

www.islamtape.com

www.blestfamily.com

www.islamworldnews.com

www.islamage.com

www.islamwebpedia.com

www.islampp.com

www.zekr.tv

www.mowahedin.com

www.sadaislam.com

www.islamhouse.com

www.bidary.net

www.tabesh.net

www.farsi.sunnionline.us

www.sunni-news.net

www.mohtadeen.com

www.ijtehadat.com

www.nourtv.net

www.videofarsi.com

بسم الله الرحمن الرحيم

فهرست مطالب

- ۱ سعید بن جبیر و حجاج ثقفی
- ۴ حطیط و حجاج
- ۵ سعید بن مسیب و هشام بن اسماعیل
- ۷ ابو حازم و سلیمان بن عبدالملک
- ۹ گفتگوی دانشمندی با سلیمان بن عبدالملک
- ۱۰ پسر بچه‌ای با عمر بن عبدالعزیز
- ۱۱ مکحول و یزید بن عبدالملک
- ۱۲ طاووس و حکام
- ۱۲ طاووس و هشام بن عبدالملک
- ۱۳ طاووس و ابن نجیح
- ۱۴ طاووس و سلیمان بن عبدالملک
- ۱۴ طاووس و منصور
- ۱۶ ابن ابی ذویب و ابو جعفر منصور
- ۱۸ حسن بصری و حجاج
- ۲۰ قاضی ابو یوسف و هارون الرشید

- ۲۳ ابو حنیفه و منصور
- ۲۴ ابو حنیفه و منصور (۲)
- ۲۵ اوزاعی و عبدالله بن علی
- ۲۶ اوزاعی و منصور
- ۳۰ سفیان ثوری و مهدی
- ۳۱ صحنه‌ای دیگر بین سفیان و مهدی
- ۳۲ صحنه‌ای دیگر بین سفیان و مهدی
- ۳۳ صحنه‌ای دیگر بین سفیان و منصور
- ۳۳ حماد بن سلمه و محمد بن سلیمان
- ۳۴ صالح مری و مهدی
- ۳۶ امام مالک و جعفر بن سلیمان
- ۳۶ فضیل بن عیاض و هارون الرشید
- ۴۰ شعیب بن حرب و هارون الرشید
- ۴۱ منذر بن سعید و خلیفه وقت ناصر
- ۴۵ عبدالقادر جیلانی و متقی
- ۴۵ عز بن عبدالسلام و نجم الدین ایوب
- ۴۷ عز بن عبدالسلام و پادشاه شام صالح اسماعیل
- ۵۰ نووی و ظاهر بیبرس
- ۵۱ ابن تیمیه و غازان

آنچه در این کتاب می‌خوانید گوشه‌هایی از تاریخ سرافراز امت اسلام است که بنده آن‌ها را گلچین نموده‌ام. تصویری از برخورد علما با حکام وقت، دو قشری که اصلاح و فساد امت به اصلاح و فساد آنان بستگی دارد. من داستان هر یک از این صحنه‌ها را آنگونه که بوده است بدون تحلیل نقل کرده‌ام زیرا هر صحنه با خود پندها و عبرت‌های فراوان برای کسیکه پندپذیر باشد به همراه دارد. به امید اینکه غافلان را بیدار و فراموشکاران را یادآور باشد. آرزو می‌کنم خداوند این رساله را مفید واقع بگرداند همانا او بر چنین کاری توانا است. سلام و درود خدا بر محمد ﷺ و اصحاب و پیروانش باد.

حجاز- ۴ / صفر / ۱۴۱۰ هـ

بنده‌ی محتاج خدا

وحید عبدالسلام بالی

سعید بن جبیر و حجاج ثقفی

حجاج بن یوسف، فاسق طایفه بنی ثقفی، از حکام عبدالملک بود، او به اندک بهانه‌ای مردم را دستگیر می‌کرد و همواره در تعقیب کسانی بود که از برنامه‌های آفایش عبدالملک انتقاد می‌کردند. آنگاه با بی‌پروایی آشکار و بدون ترس از خدای قهار آن‌ها را مورد ضرب و شتم و انواع شکنجه قرار می‌داد.

خالد بن ولید حاکم مکه که از وجود سعید بن جبیر در ولایت تحت حکومت خویش مطلع شده بود او را تعقیب و سرانجام دستگیر و بازداشت کرد و بخاطر اینکه از شرش خلاص شود او را با چند نگهبان بدست اسماعیل بن واسط بجلی نزد حجاج بن یوسف فرستاد: و اینک او و حجاج در مقابل هم قرار گرفته‌اند و ما به سخنان آن دو گوش فرا می‌دهیم:

حجاج: نامت کیست؟

سعید: سعید بن جبیر هستم. (سعید در لغت عرب یعنی نیکبختم).

حجاج: خیر، تو شقی فرزند کسیر هستی. (شقی در لغت عرب بدبختم).

سعید: مادرم اسم مرا از تو بهتر می‌دانست.

حجاج: تو و مادرت هر دو شقی و بد بخت هستید.

سعید: غیب را کسی دیگر می‌داند.

حجاج: تو در دنیا نیاز به آتش سوزان داری.

سعید: اگر می‌دانستم که عذاب به دست تو می‌باشد، تو را می‌پرستیدم.

حجاج: در مورد محمد صلی الله علیه و آله چه می‌گویی؟

سعید: او نبی رحمت و امام هدایت است.

حجاج: به نظرت علی در بهشت است یا در دوزخ؟

سعید: باید وارد جایی بشوم و از نزدیک اهل آنجا را شناسائی کنم، تا بتوانم پاسخ شما را بدهم.

حجاج: در مورد خلفا چه می‌گویی

سعید: من وکیل و مسئول آن‌ها نیستم.

حجاج: کدام یک از آن‌ها را دوست‌تر داری؟

سعید: پسندیده‌ترین آن‌ها نزد خدا را.

حجاج: نزد خدا کدام یک پسندیده‌تر است؟

سعید: این را کسی می‌داند که از ظاهر و باطن آن‌ها با خبر است.

حجاج: دوست دارم راستش را به گویی.

سعید: اگر شما را دوست نمی‌داشتم راستش را نمی‌گفتم.

حجاج: پس چرا نمی‌خندی؟

سعید: چگونه کسیکه از خاک و گل آفریده شده است بخندد، در حالی که این

خاک طعمه آتش دوزخ خواهد شد.

حجاج: پس ما چرا می‌خندیم؟

سعید: همه یکسان نیستند.

سپس حجاج دستور داد تا یاقوت و جواهرات نفیس و انواع زیور آلات بیاورند و

سپس آن‌ها را جلوی خود گذاشت. (گویا آن‌ها را به رخ سعید می‌کشید).

سعید: اگر به وسیله این‌ها از عذاب و وحشت روز قیامت نجات یافتی که

خوب، اما در آنجا مادران کودکان شیر خوار خود را فراموش می‌کنند و ترس همه

چیز را از یاد انسان می‌برد. و در هیچ متاع خیری وجود ندارد مگر آنچه پاک و حلال

باشد.

حجاج دستور داد که عود و نی و ساز بیاورند و بنوازند. وقتی شروع به نواختن

کردند، سعید به گریه افتاد.

حجاج: چرا گریه می کنی، مگر این ها جز لُهو و لعب است؟
سعید: غم انگیز گفت. دمیدن در نی مرا به یاد آن روز بزرگ می اندازد که در
صور دمیده شود. و اما این عود از درخت مردم بدون اجازه قطع شده است. و
گوسفندی را که تار از مکوی آن ساخته شده است خداوند روز قیامت زنده خواهد
کرد.

حجاج: برای تو متأسفم سعید!
سعید: برای کسیکه از آتش دوزخ رها یافته و وارد بهشت شود، نباید تاسف
خورد.

حجاج: چگونه تو را به قتل برسانم؟
سعید: خودت انتخاب کن زیرا همانطور که مرا به قتل برسانی روز قیامت
خداوند تو را به قتل خواهد رساند.

حجاج: دلت می خواهد تو را ببخشم.
سعید: عفو بدست خدا است تو نمی توانی کسی را عفو و یا محکوم کنی.
حجاج: او را برید و بکشید. وقتی سعید را بیرون بردند، خندید.
حجاج گفت: او را بر گردانید.
سعید: از اینکه تو چقدر در زیر پا گذاشتن حق خدا جرأت داری و خداوند چقدر
در حق تو مهربان است.

حجاج دستور داد پوست مخصوصی را که زیر پای محکوم به شلاق یا اعدام
می اندازند، پهن کنند.
حجاج: او را بکشید.

سعید: که به سوی قبله ایستاده بود شروع به خواندن این آیه کرد: ﴿إِنِّي وَجَّهْتُ
وَجْهِيَ لِلدِّينِ لِذِي فِطْرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٧٩﴾﴾
[الأنعام: ۷۹].

حجاج: چهره‌اش را از قبله بر گردانید.

سعید: این آیه را خواند: ﴿مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى﴾ [طه: ۵۵].

حجاج: سرش را قطع کنید.

سعید: در آخرین لحظات حیات شهادتین را بر زبان آورد:

«أشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك وأن محمداً عبده ورسوله»

و به حجاج گفت: در روز قیامت که با هم ملاقات می‌کنیم این را از من بخاطر داشته باش. و افزود: بار الاهی! پس از من او را بر کسی دیگر مسلط مگردان^(۱).

حطیط و حجاج

عالم بزرگوار حطیط زیارت را نزد حجاج آوردند.

حجاج: حطیط تویی؟

حطیط! بلی من حطیط هستم. و افزود که هر سئوالی داری بگو، زیرا من در کنار کعبه و در مقام ابراهیم با خدا عهد بسته‌ام که پایبند سه خصلت باشم. یکی اینکه اگر از من سوال کنند، راست را بگویم، دوم اینکه اگر از طرف خدا آزمایشی آمد صبر کنم، سوم اینکه در مقابل عافیت و نعمت شکر گذار باشم.

حجاج: پس نظرت در مورد من چیست؟

حطیط: تو دشمن خدائی مردم را هتک حرمت می‌نمایی و با اندک بهانه‌ای به قتل می‌رسانی.

حجاج: نظرتو در باره امیر المومنین عبدالملک بن مروان چیست؟

حطیط: جرم او به مراتب سنگین تر است. تو خود یکی از گناهان او می باشی. حجاج دستور داد او را شکنجه کنند. پس از انواع تعذیب چند عدد نی را به دو قسمت کردند و بر جسم برهنه او چیدند پس او را محکم با ریسمان بستند، آنگاه نی ها را یکی پس از دیگری از زیر ریسمان کشیدند که در نتیجه گوشت و پوست او تراشیده می شد ولی از او صدایی بر نیامد. هنگامیکه رمقی بیش در او نمانده بود، حجاج دستور داد تا او را در وسط بازار بیندازند.

جعفر که راوی داستان است می گوید: با یکی از شاگردانش نزد او رفتیم و به او گفتیم: چیزی می خواهی؟ گفت: جرعه ای آب برایم بیاورید. برایش آب آوردند. سپس جان به جان آفرین سپرد و شهید شد. عمرش از هیجده سال تجاوز نکرده بود.^(۱)

سعید بن مسیب و هشام بن اسماعیل

یحیی بن سعید استاندار مدینه نامه ای به عبدالملک بن مروان خلیفه وقت نوشت که همه اهل مدینه برای بیعت به ولید و سلیمان (فرزندان خلیفه) آماده شده اند به جز سعید بن مسیب.

عبدالملک به او نامه ای نوشت و دستور داد که شمشیر را بر گردن او بگیرد اگر تن مداد پنجاه ضربه شلاقش بزنی و در بازار شهر او را بگردانید. وقتی نامه خلیفه رسید، سلیمان ابن یسار و عمرو بن زبیر سالم بن عبد الله نزد سعید بن مسیب آمدند و گفتند: عبدالملک نامه ای فرستاده است و در آن دستور داده است که در صورتی شما بیعت نکنید، گردن شما را بزنند. اکنون ما برای شما سه پیشنهاد داریم. یکی از آنان را بپذیر:

۱- استاندار قانع شده است که نامه را بر تو بخواند، آنگاه تو نه جواب مثبت دهی و نه جواب منفی.

سعید گفت: آنگاه در میان مردم شایع می‌شود که سعید بن مسیب بیعت نموده است. خیر من چنین کاری نمی‌کنم. آن‌ها می‌دانستند وقتی که او بگوید: خیر، دیگر کاری نمی‌توان کرد.

۲- گفتند شما تا چند روز خانه نشین شوید و برای نماز به مسجد نیایید، آن‌ها وقتی شما را در مسجد نیابند وارد منزلتان نمی‌شوند.

سعید گفت: چگونه ممکن است، من در بن گوش خود صدای مؤذن را بشنوم که می‌گوید: «حي على الصلاة، حي على الصلاة».

و به مسجد نروم. خیر، من چنین کاری نمی‌کنم.

آن‌ها گفتند! به جایی دیگر منتقل شو تا به تو دسترسی نداشته باشند.

گفت: یعنی از ترس مخلوق فرار کنم؟ من یک وجب از جایم منتقل نمی‌شوم.

آن‌ها راه خود را گرفتند و رفتند. سعید بن مسیب برای ادای نماز ظهر به مسجد آمد و در جای همیشگی خود نشست.

استاندار پس از نماز او را اظهار کرد و گفت: نامه‌ای از امیرالمؤمنین به دست ما رسیده است که اگر تو بیعت نکنی گردن تو را بزنم.

سعید گفت: رسول خدا ﷺ از دو بیعت منع کرده است. یعنی از اینکه همزمان با ولید و سلیمان بیعت کنیم. وقتی دیدند تن نمی‌دهد او را به خارج مسجد بردند و شمشیرها را از غلاف بیرون آورده بالای سرش قرار دادند. باز هم او حاضر نشد بیعت کند، لباس‌هایش را بیرون آوردند، دیدند که لباس‌هایی از مو تن او را پوشانده است..... بر پشت او هفتاد تازیانه زدند، سپس او را داخل بازار مدینه چرخانیدند، وقتی او را برگردانیدند، مردم از نماز عصر برگشته بودند.

و سعید بن مسیب گفت: من چهل سال است که این چهره‌ها را ندیده‌ام، چون ایشان همیشه در صف اول نماز می‌خواند و بعد از همه از مسجد بیرون می‌آمد- سپس مردم را از مجالست با او منع کردند. خودش نیز از بس متواضع و پرهیزگار بود، اگر کسی می‌خواست در کنار او بنشیند می‌گفت: بلند شو. چون می‌ترسید بخاطر او کسی را آزار دهند^(۱).

ابو حازم و سلیمان بن عبدالملک

وقتی خلیفه وقت سلیمان ابن عبدالملک وارد مدینه شد و قصد سفر به مکه را داشت، ابوحازم عالم بزرگ مدینه را به خدمت طلبید. و اینک به گفتگوی آن‌ها گوش می‌سپاریم.

سلیمان: ابو حازم چرا ما از مرگ می‌هراسیم؟

ابو حازم: شما دنیای خویش را آباد و آخرت خویش را ویران نموده‌اید، از این رو دل‌تان نمی‌خواهد از خانه آباد به خانه‌ی ویران منتقل شوید.

سلیمان: حضور در پیشگاه خداوند چگونه خواهد بود.

ابو حازم: نیکوکار، همچون مسافری که به خانه بر می‌گردد و خطاکار، همچون برده‌ای که نزد آقای خود باز می‌گردد.

سلیمان: به گریه افتاد و گفت: نمی‌دانم خداوند با من چگونه رفتار خواهد کرد؟

ابو حازم: خود را در میزان این آیه کتاب خدا قرار ده که می‌فرماید: ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ

لَفِي نَعِيمٍ ﴿۱۳﴾ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ ﴿۱۴﴾ [الأنفطار: ۱۳ - ۱۴].

«همانا نیکان در بهشت و نعمت و بدان در عذاب دوزخ به سر خواهند برد».

سلیمان: پس رحمت خدا چی؟

ابو حازم: رحمت خدا همانطور که خود فرموده است: ﴿قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ﴾ [الأعراف: ۵۶]. شامل حال نیکو کاران خواهد بود.

سلیمان: ای ابو حازم! گرامی ترین بندگان خدا چه کسانی هستند؟
ابو حازم: نیکوکاران و پرهیز کاران.

سلیمان کدام سخن نزد خداوند پذیرفته تر است؟
ابو حازم: سخن حق نزد کسی که از او می ترسی و به او امید واری.
سلیمان: خسارت بارترین مسلمان چه کسی است؟

ابو حازم: مردی که به حمایت برادر ظالم خویش بر می خیزد و دین خود را بخاطر دنیای او می فروشد.

سلیمان: در مورد ما چه می گویی؟

ابو حازم: بهتر است از من در این مورد چیزی سؤال نکنی؟
سلیمان: خیر، چون می خواهم ما را نصیحت کنی.

ابو حازم: پدران تو با زور شمشیر مردم را تسلیم امر خویش نمودند و حکومت بدون مشوره مسلمانان و رضایت آنان بدست گرفتند. و جوی خون به راه انداختند. اکنون پس از اینکه رحلت کرده اند، کاش می دانستی مردم در مورد آنان چه می گویند؟

یکی از حاضرین گفت: عفت کلام داشته باش.

ابو حازم در پاسخ گفت: خداوند از علما عهد و پیمان گرفته است که حق را برای مردم بیان کنند و آن را کتمان ننمایند.

سلیمان: ای ابو حازم! چگونه ما در میان مردم درستکار شناخته شویم.

ابو حازم: خود ستایی نکنید و گزاف نگویند، جوانمردی را پیشه سازید و با همه بندگان خدا یکسان برخورد کنید.

سلیمان: ای ابو حازم! نیازهایت را به من بگو تا برآورده نمایم.

ابوحازم: می‌توانی مرا از دوزخ نجات دهی و وارد بهشت کنی؟
 سلیمان: این در توان من نیست.

ابو حازم: من جز این، نیاز دیگری ندارم. این را گفت و بر خاست و رفت.
 سلیمان صد دینار به کسی داد تا به او بدهد. ایشان نپذیرفت و راهش را ادامه داد^(۱).

گفتگوی دانشمندی با سلیمان بن عبدالملک

یکی از علما وارد مجلس سلیمان بن عبدالملک شد. سلیمان به ایشان گفت سخن بگو.

گفت: ای امیرالمومنین! من سخنانی خواهم گفت، شاید برای شما شنیدن آن‌ها خوشایند نباشد ولی تحمل کن. زیرا اگر آن‌ها را بپذیری برای تو خوشایند خواهد بود.

سلیمان گفت: ما نصیحت را از کسی که بر او اعتماد نداریم و احساس خطر می‌کنیم، تحمل می‌نمائیم پس چگونه از شما تحمل نکنیم که به شما اعتماد داریم و از ناحیه شما احساس خطر نمی‌کنیم.

آن عالم گفت: ای امیرالمومنین! مردانی تو را احاطه نموده‌اند که از اختیارات خویش سوء استفاده نموده دنیا را در مقابل آخرت و خشم خدا را در مقابل رضای او خریده‌اند.....

با آخرت در نبرد و با دنیا در صلح و آشتی بسر می‌برد نباید تو آنان را بر آنچه که خدا به دست تو امانت سپرده است، امین بدانی.

زیرا آن‌ها بی‌باکانه امانت را ضایع می‌کنند و مردم را به استبداد و بردگی می‌کشانند. و تو نزد خدا باید پاسخگوی کردار آن‌ها باشی ولی آن‌ها پاسخگوی کردار شما نخواهند بود. پس شما نباید دنیا آن‌ها را به بهای ویرانی آخرت خویش آباد سازید. زیرا بزرگترین خساره متوجه کسی است که دنیای دیگران را به بهای نابودی آخرت خود آباد سازد.

سلیمان گفت: زبانت را چنان تیز کرده‌ای که از شمشیر بران تیز تر است.
عالم: چنین است ای امیر! ولی نه علیه شما.

پسر بچه‌ای با عمر بن عبدالعزیز

وقتی که عمر بن عبدالعزیز زمان خلافت را بدست گرفت. مردم از همه جا برای تهنیت و تبریک و برخی برای رفع نیازهایشان به سوی او سرازیر شدند.
وفدی از حجاز آمد و از میان آنان نوجوانی برخاست تا با امیر سخن بگوید:

خلیفه: بگذار تا بزرگتری سخن بگوید.

نوجوان: خداوند حال امیر را اصلاح بنماید، مگر به خاطر ندارید که عرب می‌گوید: «إِنَّمَا الْمَرْءُ بِأَحْضَرِيهِ (قلبه ولسانه)» یعنی ارزش انسان با دو چیز است قلب و زبانش پس اگر خداوند به کسی زبانی گویا و قلبی توانا داده است او بیشتر از دیگران مستحق سخن گفتن است و با سخن گفتن فضلش آشکار می‌شود و اگر استحقاق امور با سن و سال شد، یقیناً در میان امت کسانی هستند که از شما سن بالاتری دارند پس بر این اساس آن‌ها باید به جای شما بر مسند قدرت تکیه زنند.
خلیفه ضمن تایید سخنان وی گفت: هر چه در دل داری بگو.

نوجوان: خداوند حال امیر را اصلاح بنماید. ما برای عرض تبریک و تهنیت خدمت رسیده‌ایم و این منتهی است که خداوند بر ما و بر شما گذاشته است.

ما نه به امید پاداش آمده‌ایم و نه از ترس مجازات.

با طیب خاطر از دیار خویش به سوی شما به راه افتاده‌ایم و از ستم شما به خاطر انصافی که در شما سراغ داریم ممنونیم.

خلیفه: ای نوجوان، مرا نصیحت کن.

نوجوان: خداوند حال امیر را اصلاح بفرماید! برخی را، صبر و بردباری خداوند و آرزوهای طولانی و ستایش مردم مغرور ساخت و از راه منحرف شد و سرانجام به دوزخ افتادند.

پس مبادا صبر و بردباری خداوند و آرزوهای طولانی و ستایش مردم تو را بفریباند و سرانجام با سرنوشت پیشینیان مواجه شوی. خداوند تو را از آنان بلکه از زمره بندگان صالح این امت بگرداند این را گفت و ساکت ماند.

خلیفه از همراهانش پرسید! عمر این جوان چقدر است؟

گفتند: یازده سال. بیشتر در مورد او سؤال کرد؟ معلوم شد که آن پسر بچه از فرزندان حسین بن علی است. خلیفه او را بزرگ داشت و در حق وی دعای خیر نمود.

مکحول و یزید بن عبدالملک

تابعی بزرگوار مکحول عالم شام در مجلس درس خویش مشغول تدریس بود و گروهی از شاگردان مانند همیشه دور او نشسته بودند، ناگهان خلیفه وقت یزید بن عبدالملک شاهانه وارد شد، و در حلقه درس شرکت کرد. شاگردان خواستند خود را عقب بکشند تا جایی برای خلیفه باز کنند ولی شیخ اشاره کرد و گفت: بگذارید تا تواضع را بیاموزد^(۱).

طاووس و حکام

طاووس و هشام بن عبدالملک

باری هشام بن عبدالملک به قصد ادای حج وارد مکه شد و گفت: مردی از صحابه را نزد من بیاورید. گفتند: همه وفات یافته‌اند.

هشام گفت: پس از تابعین کسی را بیاورید. چنانکه دانشمند بزرگوار، طاووس را آوردند.

هنگامی که طاووس وارد مجلس شد. در گوشه‌ای کفش‌هایش را بیرون آورد. و پابرنه آمد و بدون رعایت آداب شاهی و ذکر کلمه «امیرالمومنین» سلام کرد و گفت: «السلام علیک یا هشام» و در مقابل او نشست. سپس گفت: چطوری آقای هشام؟

خلیفه خشمگین شد و نزدیک بود تصمیم بدی بگیرد ولی اطرافیان متوجهش کردند که در حرم امن الهی قرار دارند.

هشام گفت: ای طاووس! چه چیزی تو را وادار ساخت که با من چنین برخورد نمائی؟

طاووس: برخورد من چه اشکالی داشت؟

هشام: کفش‌هایت را بیرون کرده و بر خلاف آداب شاهی پا برهنه آمدی. بر دست‌هایم بوسه نزدی و مرا امیرالمومنین نخواندی و بدون اجازه در مقابل من نشستی و با تحقیر به من گفتی: چطوری هشام!

طاووس: اما اینکه کفش‌هایم را بیرون کردم، بخاطر اینکه من روزانه پنج بار در پیشگاه پروردگارم، کفش‌هایم را بیرون می‌کنم و او هیچگاه بر من خشم نگرفته و مرا سرزنش نکرده است.

و اینک می‌گویی دست‌هایت را بوسه زده‌ام، بخاطر اینکه از امیرالمومنین علی

ابن ابی طالب رضی الله عنه شنیدم که فرمود: جایز نیست انسان دست کسی را ببوسد مگر دست زن را از روی شهوت و دست کودکش را از روی شفقت و رحمت. و اما اینکه در سلام به شما کلمه «امیر المؤمنین» را نیاوردم بخاطر این بود که همه به امارت شما راضی نبوده و نیستند، بنابراین نخواستم با زبان چیزی بگویم که در دل به آن خشنود نیستم. و اینکه شما را با نام و بدون ذکر کنیه خطاب کردم، بخاطر اینکه خداوند در قرآن پیامبرانش را با نام خطاب کرده و دشمنانش را با کنیه ذکر کرده است.

مثلا گفته است یا داوود، یا یحیی، یا عیسی، علیهم السلام در مورد ابو لهب آمده است: ﴿تَبَّتْ يَدَا أَلِيْ لَهَبٍ وَتَبَّ ۝۱﴾ [المسد: ۱].

و اما نشستن من بخاطر اینکه از امیرالمؤمنین علی رضی الله عنه شنیدم که فرمود: اگر خواستی شخصی از اهل دوزخ را ببینی به سوی مردی بنگر که خود نشسته است و اطرافیانیش ایستاده‌اند.

هشام: مرا نصیحت کن.

طاووس: من از علی رضی الله عنه شنیدم که فرمود:

در دوزخ مارهایی به بزرگی قله‌ها و کوه‌ها و عقرب‌هایی به بزرگی قاطر وجود دارد که فقط مأموریت دارند به حکامی که در برخورد با رعیت خویش انصاف را رعایت نمی‌کنند، نیش بزنند.

این را گفت و بلند شد و رفت^(۱).

طاووس و ابن نجیح

فرزند این عالم بزرگوار می‌گوید: من همواره به پدرم می‌گفتم: باید علیه خلیفه قیام کنیم و این‌ها را به سزای اعمالشان برسانیم و از قبیل این حرف‌ها.

پس از مدتی به قصد ادای حج راه افتادیم. در مسیر راه به منطقه‌ای در یمن رسیدیم که فرمانروای آنجا نجیح بود. و یکی از بدترین فرمانروایان خلیفه بود. من و پدرم نماز صبح را در مسجد بزرگ شهر خواندیم، بعد از نماز نجیح که از قدم پدرم، با خبر شده بود. آمد و جلوی پدرم نشست و سلام کرد. پدرم جواب سلامش را نداد. سپس او با ایشان سخن گفت.

باز هم جواب نداد و روی بر تافت. باز هم ابن نجیح دست بر نداشت و نزدیک‌تر رفت و ایشان همچنان توجه نمی‌نمودند. من وقتی این وضعیت را دیدم، جلو رفتم و دست او را گرفتم و با او گرم گفتگو شدم و گفتم: ببخشید، ایشان شما را نه شناخت. ابن نجیح گفت: خیلی خوب هم شناخت و همین شناخت باعث شد که با من چنین رفتار کند.

و سپس پدرم بر خاست و رفت. وقتی داخل اقامتگاه خود شدیم، پدرم مرا سرزنش کرد و گفت: ای ناکس! تو که می‌خواستی علیه این‌ها با شمشیرت قیام کنی، چه شد توانستی جلوی زبانت را بگیری و با او حرف نزنی؟^(۱)

طاووس و سلیمان بن عبدالملک

روزی خلیفه وقت، سلیمان بن عبدالملک وارد مجلس طاووس شد. ایشان به خلیفه توجهی ننمود. بعد از او پرسیدند: چرا به خلیفه توجه ننمودی، پاسخ داد: تا به فهمد که خداوند بندگان را دارد که به ملک و مال آن‌ها رغبتی ندارند.^(۲)

طاووس و منصور

ابو جعفر منصور، طاووس را که یکی از علمای به نام زمان بود، به محضر طلبید.

۱- سیر أعلام النبلاء (۴۱/۵).

۲- وفیات الأعیان.

طاووس همراه مالک بن انس آمدند. خلیفه لحظه‌ای سر در گریبان برد و سپس رو به طاووس کرد و گفت: ای طاووس! از پدرت (ابن کیسان تابعی) برایم نقل کن. طاووس: از پدرم شنیدم که این ارشاد آنحضرت ﷺ را نقل می‌کرد که فرموده است: سخت‌ترین عذاب روز قیامت به کسی اختصاص دارد که خداوند او را سهمی در حکومت خویش عنایت کند، آنگاه او ظلم و ستم را وارد حکومت عدل الهی بکند.

منصور لحظه‌ای سکوت کرد. مالک بن انس که شاهد ماجرا بوده است، می‌گوید: من که در پهلوی طاووس نشسته بودم، لباس‌هایم را جمع کردم که مبادا در خون طاووس رنگین شود.

سپس منصور دوباره رو به طاووس کرد و گفت: ای طاووس، مرا نصیحت کن. طاووس: ای امیرالمومنین! خداوند می‌فرماید: ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ۚ أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ ۚ وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ ۖ تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِّن سِجِّيلٍ ۖ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَّأْكُولٍ ۝﴾. «آیا ندانسته‌ای که پروردگارت با قوم عاد چه کرد؟ (۶) و [با آن شهر] اِرم که دارای کاخ‌های با عظمت و ساختمان‌های بلند بود؟ (۷) همان که مانندش در شهرها ساخته نشده بود؟ (۸) و با قوم ثمود آنان که در آن وادی [برای ساختن بناهای استوار و محکم] تخته سنگ‌ها را می‌بریدند؟ (۹) و با فرعون نیرومند که دارای میخ‌های شکنجه بود؟ (۱۰) همانان که در شهرها، طغیان و سرکشی کردند؟ (۱۱) و در آن‌ها فساد و تباه کاری فراوانی به بار آوردند؟ (۱۲) پس پروردگارت تازیانه عذاب‌های گوناگون را بر آنان فرو ریخت (۱۳) بی‌تردید پروردگارت در کمین گاه است؛» (۱۴) مالک می‌گوید: باز من ترسیدم و لباس‌هایم را جمع کردم که از خون طاووس رنگین نشود ولی منصور دست نگه داشت.

سپس گفت: ای طاووس! همان دوات را به من بده. ایشان پاسخ نداد، اندکی سکوت بر مجلس حاکم شد، و رو به تیرگی می‌رفت.

آنگاه دوباره گفت: طاووس! دوات را به من بده باز هم ایشان پاسخ نداد. تا اینکه منصور گفت: چرا دوات را به من نمی‌دهی؟

طاووس: می‌ترسم که با آن معصیتی را بنویسی، آنگاه من نیز با تو شریک جرم می‌شوم.

منصور وقتی این را شنید، گفت: از نزد من بروید.

طاووس: ما نیز منتظر همین بودیم. مالک می‌گوید: من از آن روز به بعد قدر و منزلت طاووس را می‌شناختم^(۱).

ابن ابی ذویب و ابو جعفر منصور

امام شافعی رحمه الله می‌گوید: از عمویم محمد بن علی شنیدم که می‌گفت: روزی در مجلس خلیفه ابو جعفر منصور نشسته بودیم. ابن ابی ذویب و استاندار مدینه، حسن بن یزید نیز در آنجا بودند.

بنی غفار آمدند و از حسن بن یزید نزد خلیفه شکایت کردند.

حسن: ای خلیفه در مورد آن‌ها از ابن ابی ذویب بپرسید.

خلیفه: ای ابن ابی ذویب! شما در مورد این‌ها چه می‌گویید؟

ابن ابی ذویب: من گواهی می‌دهم که آن‌ها با حیثیت و آبروی مردم بازی می‌کنند و به مردم اذیت و آزار می‌رسانند.

خلیفه خطاب به بنی غفار: شنیدید؟

بنی غفار: ای امیرالمؤمنین! حالا از او در مورد حسن بن یزید سؤال کنید.

۱- تذکرة الحفاظ (۱۶/۱) وفيات الأعیان ۵۱/۲.

خلیفه: ای ابن ابی ذویب! در مورد حسن چه می گویی؟
ابن ابی ذویب: او بر خلاف حق قضاوت می کند و پیرو خواهشات خویش می باشد.

خلیفه خطاب به حسن: ای حسن! شنیدی در مورد شما چه گفت؟
و او شیخ صالحی است.

حسن بن یزید: ای امیرالمومنین! از او در مورد خود سوال کنید.

خلیفه: در مورد من نظرت چیست؟

ابن ابی ذویب: خواهش می کنم در این مورد از من چیزی نپرسید.

خلیفه: تو را به خدا سوگند، نظرت را بگو.

ابن ابی ذویب: مرا چنان به خدا سوگند می دهی، گویا خودت نمی دانی کی هستی؟

خلیفه: باید بگویی.

ابن ابی ذویب: من گواهی می دهم که تو مال را به ناحق تصاحب نموده ای و در غیر محل، آن را انفاق کرده ای و نیز گواهی می دهم که ظلم و ستم بر دروازه تو فراوان است.

راوی می گوید: منصور از جای خود بلند شد و با عصبانیت گردن ابن ابی ذویب را در پنجه گرفت و فشرد و گفت: من اگر الآن اینجا نبودم، فارس، روم، دیلم، ترکیه را فتح کرده بودم.

ابن ابی ذویب: ای امیر! بخدا سوگند قبل از تو ابوبکر و عمر زمام خلافت را بدست داشتند، مال را از راه حق جمع آوری نموده و در راه حق مطابق با انصاف تقسیم می نمودند و بینی فارس و روم را به خاک مالیدند.

آنگاه منصور گردن او را رها کرد و گفت: بخدا سوگند می دانم راست می گویی، و اگر نه تو را می کشتم.

ابن ابی ذویب: ای امیر! بخدا من از فرزندت مهدی، دلم بیشتر برایت می‌سوزد. بعد از اینکه از مجلس منصور بلند شد، سفیان ثوری او را ملاقات نمود و گفت: من از اینکه تو با این ستمگر اینگونه برخورد نموده‌ای خوشحالم، ولی کاش نمی‌گفتی: «فرزندت مهدی».

ابن ابی ذویب گفت: خدا تو را ببخشاید، ما همه مهدی هستیم مگر نه اینکه مدتی را در مهد سپری نموده‌ایم؟^(۱).

حسن بصری و حجاج

وقتی که حجاج بن یوسف والی عراق گردید و رو به طغیان آورد و ستم نمود، حسن بصری از جمله کسانی بود که جلوی طغیان او ایستاد و کردار زشت او را برای مردم، آشکار و باز گو می‌کرد و در مقابل حجاج سخن حق را بر زبان می‌آورد. باری حجاج در شهر واسط برای خود قصری ساخت و پس از اتمام بنای آن، از مردم خواست که همه گرد قصرش جمع شوند و برای او دعا کنند که خداوند ملکش را محافظت نماید و در آن برکت عنایت کند.

حسن بصری فرصت را غنیمت شمرد و در میان جمع بلند شد و به ایراد سخن پرداخت. ابتدا حاضرین را به بی‌رغبتی از دنیا و سعی و تلاش برای آخرت دعوت داد پس که متوجه شد، قصر مجلل و زیبای حجاج چشم‌ها را خیره ساخته است. و مردم با دید اعجاب گرداگرد آن می‌گردند، گفت: اکنون ما آنچه را که این خبیث‌ترین انسان خدا ساخته است، دیدیم و می‌دانیم که قبل از او فرعون بهتر و محکمتر از این را ساخته بود؛ ولی سرانجام، خداوند فرعون را هلاک ساخت و آنچه را که ساخته بود ویران نمود و از بین برد.

ای کاش حجاج می دانست که اهل آسمان ها با او دشمنی دارند و اهل زمین از او نفرت دارند... و همچنان می گفت تا اینکه یکی از حاضرین از روی شفقت به ایشان گفت: ای ابو سعید! کافی است.

حسن بصری گفت: همانا خداوند از عالمان تعهد گرفته است که علم خود را برای مردم بیان کنند و آن را کتمان ننمایند.

روز بعد که حجاج مطلع شده بود، در حالی که شدیداً عصبانی شده بود وارد مجلس خویش شد. و به اطرافیانش گفت:

بمیرید و نابود شوید؛ یکی از بزرگان بصره در میان جمع شما بلند می شود و هر چه دلش می خواهد در مورد ما می گوید.

آنگاه شما ساکت می نشینید و جلوی او را نمی گیرید! بخدا سوگند که من خون او را به خورد شما انسان های بزدل و ترسو بدهم.

سپس دستور داد، شمشیر و زیر انداز (چرمی که مردم را روی آن می کشت) را بیاورند. و جلاد را صدا زد.

سپس گروهی از سربازان خود را برای دستگیری و احضار حسن بصری فرستاد دیری نگذشت او را آوردند وقتی چشم حسن بصری به شمشیر و زیر انداز افتاد، لبانش را به حرکت در آورد.

آنگاه در حالی که از قیافه اش هیبت و عزت یک انسان مؤمن و مسلمان و عظمت داعی خدا هویدا بود، متوجه حجاج شد.

حجاج وقتی او را در چنین حالتی دید، سخت مرعوب گشت و گفت:

ابو سعید بفرماید... و جا را برای او خالی کرد و در حالی که مردم با تعجب به او نگاه می کردند می گفت: بفرماید تا اینکه او را در کنار خود نشانند.

بعد از اینکه حسن بصری در جایگاه قرار گرفت، حجاج از او در مورد بعضی مسایل دینی سؤال نمود. و ایشان بدون ترس و واهمه و با بیانی شیوا و دانشی وسیع پاسخ می داد. سپس حجاج گفت:

ای ابو سعید! شما سرور علما هستید. آنگاه عطر طلبید و ریش او را عطر زد و مرخصش نمود.

بعد از اینکه حسن بصری محل را ترک کرد و بیرون شد، یکی از نگهبانان به دنبالش دوید و گفت: حجاج شما را برای هدفی دیگر خواسته بود ولی با شما طوری دیگر رفتار نمود و افزود که شما با دیدن شمشیر و زیر انداز با خود چیزی زمزمه کردید، چه می گفتید؟ حسن گفت: من گفتم: خداوند! ای ولی نعمت من و ای پناهگاهم به وقت مصیبت! خشم او را بر من سرد و سلامت گردان، همانطور که آتش نمرود را بر ابراهیم سرد و سلامت گردانیدی^(۱).

قاضی ابو یوسف و هارون الرشید

هارون الرشید، از قاضی ابو یوسف خواست که کتابی پیرامون احکام خراج بنویسد. ایشان کتابی را در این مورد جمع آوری نموده و فرصت را غنیمت دانسته، در مقدمه کتاب به پند و اندرز خلیفه پرداخت و نوشت:

ای امیر المؤمنین! خداوند سبحان، بر گردن شما مسئولیت بزرگی گذاشته که پادشاه آن بسیار بزرگ و عقابش نیز سخت خواهد بود. خداوند مسئولیت این امت را به دوش شما گذاشته است.

شما و حکومتتان به ساختمان می مانید که بر همه این امت تعلق دارد. خداوند شما را نگهبان و امین آن قرار داده تا شما را بوسیله آن ها آزمایش کند.

۱- صور من حیاة التابعین (۲/ ۱۷).

و هر ساختمانی که بر غیر اساس تقوا بنا شود، دیری نمی‌گذرد که خداوند آن را از ریشه بر خواهد کند و بر کسانی که آن را بنا کرده‌اند فرو خواهد ریخت: پس قدر این مسئولیت الهی را بدان و آن را ضایع مکن.

و توان در عمل از جانب خداوند میسر می‌شود.

کار امروز را به فردا می‌فکن. اگر چنین کردی فرصت را از دست داده‌ای. و بدان که آرزوها دور و اجل نزدیک است. پس بکوش که عمل را قبل از فرا رسیدن اجل انجام دهی، زیرا بعد از اجل فرصتی برای عمل نخواهد بود.

والیان امر پاسخگوی مسئولیت خویش نزد پروردگار خواهند بود.

همانطور که چوپان پاسخگوی مسئولیت خویش نزد ارباب خود می‌باشد. پس بکوش جانب حق را در مورد مسئولیتی که خداوند در قبال رعیت بر دوش گذاشته است اگر چه مدت آن یک ساعت باشد، رعایت نمایی.

زیرا سرافرازترین حاکم در قیامت آن است که رعیتش در سایه او روی سعادت و آرامش را بیابد.

مواظب باش که اگر تو کج روی، رعیت نیز کج خواهد رفت، و هیچگاه بر هوا و هوس دستور صادر نکن. و در حال خشم و غضب کسی را مؤاخذه نکن.

هر گاه با دو مسئله رو به رو شدی به نفع دنیای تو و دیگری به نفع آخرت بودهمانی را ترجیح ده که به نفع آخرت می‌باشد.

زیرا دنیا، فانی و آخرت جاودان خواهد بود.

و با مردم چه نزدیک و چه بیگانه را در مورد احکام خدا یکسان برخورد کن. و در راه رضامندی خدا، از سرزنش و ملامت هیچ ملامت کننده‌ای واهمه نداشته باش. و از خدا بترس. و ترس، با قلب است و نه با زبان. و تقوا را پیشه ساز که خداوند پرهیزکاران را از عذابش دور می‌دارد.

ای امیر! من شما را به حفاظت و رعایت آنچه که خدا، شما را به حفاظت و رعایت آن امر نموده است، توصیه می‌کنم و در این رهگذر فقط خدا و خشنودی او را در نظر داشته باش.

اگر چنین نکنی راه‌های سهل رهبری بر تو دشوار و از دیدگانت مخفی می‌شود و وسعتش بر تو تنگ می‌گردد.

آنگاه آنچه را که آشنا بوده بیگانه و بیگانه را آشنا می‌پنداری. پس با نفس خود مبارزه کن تا بر آن چیره شوی.

زیرا که حاکم باید پاسخگوی کمبودهایی باشد که بدست او در جامعه پدید آمده‌اند.

حاکم باید جامعه را به سوی زندگی و نجات بکشانند و اگر در این مورد سهل انگاری نماید، جامعه به سوی پرتگاه هلاکت پیش خواهد رفت و اولین کسی که در این میان با خساره مواجه می‌شود، شخص حاکم است.

همانطور که اگر به وظیفه خویش عمل نماید، قبل از دیگران او به سعادت خواهد رسید و خداوند چند برابر به او پاداش خواهد داد.

پس مبدا در حق رعیت خویش سهل انگاری و کوتاهی کنی زیرا خداوند هر گونه کمبودی را در حق آن‌ها از تو جبران می‌کند. تو را در مقابل آنچه که ضایع نموده‌ای ضایع خواهد کرد.

بنابراین ساختمان باید قبل از اینکه منهدم گردد، تعمیر شود و محکم گردد.

عمل تو در اصلاح حال رعیت نادیده گرفته نخواهد شد.

و اجر تو ضایع نخواهد گشت. مبدا کثرت مشاغل و امور دنیا مانع از این بشود

که زبانت همواره با ذکر خدا و درود بر پیامبر ﷺ تر باشد.

ابو حنیفه و منصور

اهل موصل با خلیفه وقت منصور عهد شکنی کردند. این در حالی بود که قبلاً منصور از آنان تعهد گرفته بود که اگر عهد شکنی کردند، خونشان حلال است. منصور فقهای وقت را فرا خواند. در میان آنان امام ابو حنیفه نیز وجود داشت. منصور گفت: مگر نه اینکه رسول خدا فرموده است: «المؤمنون عند شروطهم» «مسلمانان مسئول پیمان و تعهدات خویش هستند».

اهل موصل با من پیمان بسته‌اند که اگر علیه من شورش کنند، خون‌هایشان برای من حلال است. بر این اساس من ریختن خون آن‌ها را جایز می‌دانم. از میان جمع یکی پاسخ داد: شما برای آنان اتمام حجت نموده اید و اینک دست شما بر آنان آزاد است. اگر آن‌ها را مورد عفو خویش قرار دهید که بهتر و اگر نه مستحق مجازات می‌باشند.

آنگاه منصور، رو به ابو حنیفه کرد و گفت: شیخ! نظر شما چیست؟ مگر جز این است که ما در خلافت پیامبر و خانه امن به سر می‌بریم؟ ابو حنیفه: آن‌ها تعهد چیزی را به شما داده‌اند که مالک آن نبوده‌اند. و شما نیز بر آنان شرطی را گذاشته اید که حق آن را نداشته اید.

زیرا ریختن خون مسلمان جز در سه مورد جایز نیست^(۱).

پس منصور بقیه مسلمانان را مرخص نمود و ابو حنیفه را نزد خود طلبید و گفت: شیخ، سخن حق همین بود که شما گفتید اکنون به شهر و دیارت بر گرد ولی از دادن چنین فتوایی که به ضرر خلیفه ات تمام شود پرهیز کن زیرا دست شورشیان را باز می‌گذاری.

۱- هدف امام از این حدیث پیامبر بود که می‌فرماید: ریختن خون مسلمان حلال نیست مگر در سه مورد: ۱- زنا ۲- ارتداد ۳- قتل (مناقب ابن جوزی ج ۲ و ۱۷).

ابو حنیفه و منصور (۲)

ابو جعفر منصور خلیفه وقت می‌خواست ابو حنیفه رحمه الله را بر پست قاضی القضاة حکومت اسلامی گمارد ولی امام بخاطر تقوائی که داشت از پذیرفتن آن ابا ورزید.

خلیفه سوگند خورد که تو باید بپذیری، ابو حنیفه سوگند خورد که نمی‌پذیرد. ربیع بن یونس که شاهد ماجرا و از نگهبانان بود گفت: نه شنیدی که خلیفه سوگند یاد کرد؟

ابو حنیفه فرمود: من نیز سوگند خوردم. و خلیفه به ادای کفاره سوگندش، از من توانا تر است. راوی می‌گوید: منصور دست بر دار نبود و بارها پست قضاوت را پیشنهاد کرد: ابوحنیفه به ایشان گفت: از خدا ترس و امانت را به کسی واگذار کن که از خدا ترس داشته باشد. بخدا سوگند من در حال خونسردی بر خود اطمینان ندارم تا چه رسد در حال خشم و غضب و اگر شما یکی پست قضاوت یا غرق شدن در فرات را پیش روی من بگذارید من غرق شدن در فرات را ترجیح می‌دهم. و شما اطرافیانی دارید که نیاز به قاضی دارند که مراعات حال آنها را بکند. سپس من صلاحیت چنین پستی را ندارم.

منصور گفت: دروغ می‌گویی. تو صلاحیت آن را داری.

ابو حنیفه گفت: چه بهتر شما سخن آخر را گفتید. چگونه می‌پسندی که قاضی دروغگویی را انتخاب کرده امانت خود را به او بسپاری؟^(۱)

اوزاعی و عبدالله بن علی

وقتی که عبد الله بن علی، بنی امیه را از دمشق تار و مار کرد و آنجا شد و دانشمندان آن دیار، اوزاعی را طلبید. اوزاعی به مدت سه روز درنگ کرد و پذیرفت. پس از گذشت سه روز وارد مجلس ایشان شد دید که عبد الله بن علی بر تختی نشسته و در دستش چوبی گرفته است و اطرافش افرادی مسلح ایستاده‌اند که شمشیرهای برهنه بدستشان است. من سلام کردم. ایشان جواب نداد و با سر چوبی که در دست داشت به زمین می‌زد.

آنگاه لب به سخن گشود و گفت: اوزاعی به نظر شما این کار ما که بندگان و شهرها را از دست این ستمگران بیرون آوردیم، جهاد است یا کشور گشائی؟ اوزاعی می‌گوید: گفتم: من از یحیی بن سعید انصاری شنیدم و ایشان از رسول خدا ﷺ نقل می‌کند که فرمود: «إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهَاجَرَتْهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى الدُّنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ امْرَأَةٍ يَنْكِحُهَا فَهَاجَرَتْهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ».

با شنیدن این حدیث، چوب دستش را محکمتر به زمین زد و اطرافیان شمشیرها را آماده کردند.

سپس از من پرسید که در مورد خون‌های بنی امیه چه می‌گوی؟ من گفتم: رسول خدا فرموده است! ریختن خون مسلمان جایز نیست مگر در سه مورد:

۱- در مقابل نفس.

۲- در صورت ارتداد.

۳- در صورتی که زنا کند.

چوب دستش را باز هم محکم‌تر به زمین زد و گفت: در مورد مال‌هایشان چه می‌گویید؟

گفتم: اگر مال‌ها را از راه حرام بدست آورده‌اند برای شما نیز حرام می‌باشند و اگر از راه حلال بدست آورده‌اند برای شما حلال نخواهد بود مگر از راه شرعی.

و همچنان چوب دستی خود را با عصبانیت به زمین می‌کوبید.

سپس گفت: چطور است که شما را قاضی بگردانیم؟

من گفتم: پدران تو در این مورد بر من سخت نگرفته‌اند اکنون نیز دوست دارم شما با من همان برخورد را داشته باشید؟

گفت: اکنون می‌خواهی برگردی؟

گفتم: زنان خانواده‌ام منتظر هستند، آن‌ها نیازهایی دارند که باید بر آورده شوند و اکنون دل واپس من می‌باشند.

سپس در حالی که هر لحظه منتظر بودم، سرم جلوی رویم بیفتد، اجازه داد که برگردم^(۱).

اوزاعی و منصور

امام اوزاعی می‌گوید: خلیفه وقت منصور کسی را نزد من فرستاد تا حاضر شوم وقتی وارد مجلس ایشان شدم سلام کردم. او جواب سلام را داد. و مرا در کنار خود نشاند. و گفت؟ چرا دیر وقت است نزد ما نمی‌آئی؟ اوزاعی: مگر با من کار داشتید؟ منصور: می‌خواهم از شما چیزی بیاموزم.

اوزاعی: پس خوب متوجه باش تا آنچه را که من می‌گویم فراموش نکنی.

منصور: چگونه من چیزی را که خود از آن سوال خواهم کرد شما را برای همین مطلب خواسته‌ام. که فراموش خواهم کرد.

اوزاعی: من می‌ترسم که چیزی از ما بشنوی. آنگاه بر آن عمل ننمایی. اوزاعی می‌گوید: اینجا بود که یکی از نگهبانان بنام ربیع بر من بانگ بر آورد و دست بر شمشیر برد. ولی منصور او را سرزنش نمود و گفت: این مجلس ثواب است نه عقاب.

من از این برخورد خلیفه خوشم آمد و سخن را به درازا کشیدم و گفتم: حدیثی را برابیم مکحول از عطیه بن بشر روایت کرده است که رسول خدا ﷺ فرمود: «أیما عبد جاءته موعظة من الله في دينه فإنها نعمة من الله سيقت إليه، فإن قبلها بشكر وإلا كانت حجة من الله عليه ليزداد إثما ويزداد الله بها سخطاً».

ای امیر! هر کسیکه از حق روی بر تابد در واقع از خداوند روی بر تافته است زیرا حق نام خداوند است.

خداوند دل‌های مردم را نرم ساخته و شما را بخاطر قرباتی که با رسول الله ﷺ داشتید بر آن حاکم قرار داده آنحضرت بر این امت شفقت داشت. مهربان و دلسوز بود. از این رو هم مردم از او خشنود بودند و هم خداوند او را می‌ستود. پس شایسته است که تو نیز مطابق با حق و عدالت برخورد نمایی و پرده آنان را بیوشی و دردهای خود را بر روی آنان باز بگذاری تا در میان شما و آنان مانع و نگهداری نباشد. و اگر نعمت به آن‌ها دست داد، خرسند و اگر مصیبت و گرفتاری شدند ناراحت شوی.

ای امیر! هم اکنون اطراف شما را گرفته‌اند و عموم رعیت چه مسلمان و چه کافر که شما بر همه چیز آنان حاکم هستید، در مجلس شما راه نمی‌بینند.

در حالی که تک تک افراد رعیت بر گردن تو حق دارند که باید یکسان با آن‌ها برخورد کنی. وگر نه چه پاسخی خواهی داشت روزی که میلیون‌ها انسان برخیزند و هر یک از مصیبت و ستمی که توسط شما بر او وارد شده است، شاکی باشد. ای امیر! اگر قرار بود سلطنت برای همیشه دوام بیاورد، هیچگاه از گذشتگان منتقل نمی‌شد و به شما نمی‌رسید.

پس به همین صورت برای شما نیز دوام نخواهد یافت بلکه باید کسانی دیگر بعد از تو آن را بدست گیرند.

ای امیر! از عمر بن خطاب منقول است که فرمود: اگر بزغاله‌ای در کنار رودخانه فرات بمیرد من می‌ترسم که خدا مرا در مورد آن باز خواست کند، ولی در کنار شما انسان‌هایی بسر می‌برند که از سایه عدل شما محروم‌اند.

ای امیر! قبل از تو پدر بزرگت عباس بن عبدالمطلب از پیامبر، امارت مکه یا طائف و یا یمن را خواسته بود ولی رسول خدا به ایشان فرمود: «ای عمو! احیای یک انسان و رسیدگی به او بهتر است از اینکه بر ملک پهنآوری حکومت کنی».

اینرا از روی دلسوزی و شفقت به ایشان گفت و در جایی دیگر بعد از نزول آیه:

﴿وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ﴾ [الشعراء: ۲۱۴] فرمود:

ای عباس! ای صفیه عمه پیامبر! و ای فاطمه دختر محمد! متوجه باشید من نمی‌توانم جلوی عذاب خدا را از شما بگیرم.

عمل من برای خودم و عمل شما برای خودتان خواهد بود.

عمر بن خطاب فرمود: امیران چهار نوع‌اند:

یکی آنکه خویشتن و زیردستانش را از آلودگی‌ها باز دارد.

و چنین امری مانند مجاهدی است که مشغول جهاد در راه خدا می‌باشد. و

دست رحمت خدا همواره بر سر او است.

دوم- امیری که ضعیف است فقط خود را از آلودگی‌ها دور داشته و نمی‌تواند زیر دستانش را کنترل نماید.

چنین امیری بر کناره پرتگاه نابودی قرار دارد مگر اینکه رحمت خدا شامل حال وی گردد.

سوم- امیری که زیر دستانش را کنترل می‌کند ولی مهار خود را رها ساخته است. این همان امیری است که در دوزخ طعمه حطمه می‌شود. چنانکه رسول خدا فرمود: «بشر الرعاة الحطمة».

برخی از حکام را به حطمه مژده ده. حطمه آتش است شعله ور در دوزخ. این امیر خود هلاک می‌شود ولی زیر دستانش نجات می‌یابند. چهارم- امیری است که هم مهار خودش و هم مهار زیر دستانش را آزاد گذاشته که این با زیر دستان خود در هلاکت قطعی به سر می‌برند.

ای امیرالمؤمنین! مهمترین مسئولیت، ادای حق الهی است و بزرگترین بزرگواری تقوای نفس است. و هر کس عزت و سربلندی را سایه اطاعت خدا جستجو کند. خداوند او را بلند مرتبه می‌سازد و هر کس عزت و سربلندی را در معصیت و نافرمانی خدا جستجو نماید، خداوند او را پست و ذلیل خواهد کرد. اینست نصیحت من به تو. و سلام

امام اوزاعی می‌گوید: اینرا گفتم و بلند شدم. خلیفه گفت: کجا؟ گفتم: به خواست خدا و اجازه شما به سوی فرزندان و وطنم. خلیفه گفت: اجازه دارید، و برای نصیحت که فرمودید از شما سپاسگذارم و آن را پذیرفتم.

محمد بن مصعب که شاهد ماجرا بود، می‌گوید: خلیفه دستور داد که به او مالی بدهند تا در مخارج خود از آن استفاده کند ولی ایشان نپذیرفت و گفت: من به این مال نیازی ندارم و نمی‌خواهم نصیحتم را در مقابل مال دنیا بفروشم.

منصور نیز با این خصلت امام، آشنائی داشت از این رو اصرار بخرج نداد^(۱).

سفیان ثوری و مهدی

امام سفیان ثوری می‌گوید: خلیفه وقت، مهدی برای حج آمده بود دستور داده بود مرا احضار کنند. چنانکه در کنار خانه کعبه کمین زده بودند و شب هنگام، مرا دستگیر کردند.

و نزد خلیفه بردند. رو به من کرد و گفت: چرا نزد ما نمی‌آیی تا از شما در امور مشوره بگیریم و از آنچه دستور می‌دهی پیروی و از آنچه نهی می‌کنی خودداری کنیم. (و اینک بقیه گفتگوی آن‌ها).

سفیان ثوری: این سفر شما چقدر خرج بر داشته است؟

مهدی: نمی‌دانم حساب با صندوق داران و وکلای من استز

سفیان: فردای قیامت در محضر پروردگار اگر این سؤال متوجه شما باشد، چه جوابی برای آن داری.

ولی عمر بن خطاب وقتی که برای حج تشریف آورد. از غلام خودش پرسید: در این سفر چقدر خرج نموده‌ای؟ غلام گفت:

ای امیرالمؤمنین! هیچ‌ده دینار انفاق کرده‌ام.

عمر رضی الله عنه فرمود: وای بر تو! بر بیت المال مسلمین ستم نموده‌ای.

من از منصور شنیدم که ایشان از اسود و او از علقمه و ایشان از ابن مسعود شنید که از رسول خدا نقل می‌کرد که فرموده است:

چه بسا افرادی که با بی‌پروایی مال خدا و رسولش را مطابق دلخواه حیف و میل می‌کنند و فردا در آتش دوزخ سقوط خواهند کرد.

وقتی سفیان اینرا گفت یکی از اطرافیان خلیفه به نام ابو عبید کاتب گفت: یعنی امیر المؤمنین با همین سزا مواجه خواهد شد؟
سفیان گفت: ساکت شو، فرعون را وزیرش هامان به هلاکت و هامان را فرعون^(۱).

صحنه‌ای دیگر بین سفیان و مهدی

روزی مهدی به همسرش خیزران گفت: می‌خواهم ازدواج بکنم.
همسرش گفت: برای تو جایز نیست که بر من با زنی دیگر ازدواج کنی.
خلیفه گفت: من این حق را دارم و جایز است. همسرش گفت: باید کسی در این وسط باشد تا بین من و شما قضاوت نماید. خلیفه گفت: سفیان ثوری چگونه است؟
همسرش گفت: قبولش دارم. کسی را نزد سفیان فرستادند. خلیفه رو به سفیان کرد و گفت: همسر من ام الرشید معتقد است که مرا ازدواج با زنی دیگر جایز نیست، در حالی که قرآن با صراحت می‌گوید: ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبْعَ﴾ [النساء: ۳]. (از زنانی که می‌پسندید با دو یا سه یا چهار ازدواج نمایید). اینرا گفت و منتظر جواب ماند.

سفیان گفت: لطفاً آیه را تا آخر بخوانید. و هدفش ادامه آیه بود که می‌فرماید: ﴿فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً﴾ اگر بیم آن می‌رفت که نتوانید عدل و انصاف را برقرار کنید، پس یکی کافی خواهد بود) و تو عدل و انصاف نداری.
مهدی دستور داد به او ده هزار درهم بدهند ولی سفیان نپذیرفت^(۲).

۱- وفیات الأعیان (۲/۳۸۷).

۲- وفیات الأعیان ۲/۳۸۹.

صحنه‌ای دیگر بین سفیان و مهدی

قعقاع بن حکیم می‌گوید: من در مجلس مهدی نشسته بودم که سفیان ثوری بزرگترین عالم زمان تشریف آورد. و سلام کرد ولی نگفت: سلام بر امیرالمؤمنین. ربیع نیز با شمشیرش در کنار خلیفه ایستاده، منتظر دستور بود. خلیفه با چهره‌ای باز رو به سفیان کرد و گفت: ای سفیان! بین اطراف من همه آماده ایستاده‌اند، فکر نکن که ما بر تو قدرت نداریم. تو در چنگ ما قرار داری. بترس از اینکه ما مطابق هوای خویش علیه تو حکمی صادر کنیم.

سفیان گفت: اگر تو علیه من حکم صادر کنی، آنگاه پادشاه توانایی وجود دارد که علیه تو حکم صادر خواهد کرد او کسی است که حق و باطل را از یکدیگر جدا می‌کند.

ربیع گفت: ای امیرالمؤمنین! این نادان با تو اینگونه برخورد می‌کند، اجازه بفرمایید تا گردنش را از تنش جدا کنیم.

مهدی به ربیع گفت: ساکت باش. این‌ها آرزویشان همین است که بدست ما کشته شوند تا به شهادت و سعادت برسند و ما شقی و بدبخت بشویم. برای او حکمی بنویسید که پست اقصای کوفه را به او واگذار کنند و هیچ کس حق مخالفت با او را در آنچه فیصله می‌کند ندارد.

حکم را صادر کردند و بدست سفیان دادند. آن را برداشت و بیرون رفت. کاغذ را میچاله کرد و در رودخانه دجله انداخت و مدتی از انتظار مردم ناپدید شد. همه جا را گشتند ولی او را نیافتند. ناچار به جای او شریک نخعی را به آن پست گماردند^(۱).

۱- تذکره الحفاظ (۱/۱۶۰). وفيات الأعيان ۳۲۰/۲ و احیاء علوم الدین ۱۲۰/۵

صحنه‌ای دیگر بین سفیان و منصور

سفیان ثوری وارد مجلس خلیفه وقت منصور گردید.
منصور گفت: حاجتی داری بگو تا برآورده سازم. سفیان گفت:
از خدا بترس. زمین خدا را پر از ظلم و ستم نموده‌ای.
منصور سر به زیر انداخت و پس از اندکی دوباره پرسید:
اگر حاجتی داری تا بر آورده کنم؟ سفیان گفت: تو به این جایگاه بوسیله
شمشیرها و مجاهدتهای مهاجرین و انصار رسیده‌ای. و اکنون فرزندان آن‌ها از
گرسنگی جان می‌دهند. از خدا بترس و حقوق آن‌ها را پرداخت کن.
منصور به رسم سپاسگذاری سرش را زیر انداخت و پس از اندکی دوباره
سئوالش را تکرار کرد. ولی سفیان چیزی نگفت و بیرون شد.

حماد بن سلمه و محمد بن سلیمان

راوی می‌گوید: نزد عالم وقت حماد بن سلمه رفتم. در خانه ایشان جز حصیری
که بر آن نشسته بود و مصحفی که بدست داشت و آن را تلاوت می‌کرد و کیسه ای
که در آن کتابهایش قرار داشت و آفتابه ای که برای وضو گذاشته بود، چیزی دیگر
نیافتم. در آن اثنا که نشسته بودیم، صدای در بگوش رسید. حماد گفت:
حبیه! برو ببین چه کسی در می‌زند؟
حبیه بر گشت و گفت: محمد بن سلیمان کسی را نزد تو فرستاده است.
پس اجازه داد که وارد شود. بعد از سلام و احوال‌پرسی گفت:
محمد بن سلیمان شما را خواسته است تا در مورد مسأله‌ای سوال کند.
دوات خواست و بر پشت نامه محمد بن سلیمان پس از سلام و احوال‌پرسی
نوشت: علما و اساتید ما بر در کسی نمی‌رفتند.

بنابراین، اگر مسأله‌ای داری خودت نزد ما بیا و با خود سپاه و لشکر همراه داشته نباشی، چون من فقط انسان‌های پرهیزکار را نصیحت می‌کنم و علم می‌آموزم. و سلام.

راوی می‌گوید: دیری نگذشت، صدای در به گوش رسید. حماد گفت: حبیه بین چه کسی در می‌زند.

حبیه آمد و گفت: محمد بن سلیمان است.

حماد گفت: بگو تنها وارد شود. آمد و در پیش روی ایشان نشست و گفت: چرا من هر گاه با شما روبرو می‌شوم ترس و وحشت وجودم را فرا می‌گیرد. حماد گفت: رسول خدا فرموده است: «هر گاه عالم دین باعملش خشنودی خدا را طلب کند، همگان از او خواهند ترسید و اگر بخواهد بوسیله عملش ثروت اندوزی کند از همگان باید بترسد».

سپس محمد بن سلیمان پرسید: نظر شما چیست، اگر کسی دو فرزند داشته باشد و از میان آنان از یکی بیشتر راضی شده و در حیات خود، دو سوم سرمایه‌اش را به او ببخشد؟

حماد گفت: خداوند رحمت‌هایش را بر تو نازل کند نباید این کار را کرد زیرا من از انس شنیدم که می‌گفت: رسول خدا فرموده است:

«هر گاه خداوند بخواهد بنده‌ای را در دنیا به عذابی گرفتار کند، او توفیق وصیتی ظالمانه می‌دهد». ایشان مالی را به او داد ولی حماد نپذیرفت^(۱).

صالح مری و مهدی

مهدی کسی را فرستاد و صالح مری دانشمند وقت را طلبید. ایشان می‌گوید:

وقتی من وارد مجلس خلیفه شدم گفتم: بخاطر خدا سخنان مرا امروز تحمل کنید.

زیرا محبوب‌ترین بنده نزد خدا کسی است که نصیحت را در مورد حق خدا تحمل نماید.

خصوصاً برای کسی که با آنحضرت صلی الله علیه و آله پیوند خویشاوندی دارد، شایسته است که وارث اخلاق و سیرت ایشان باشد.

خداوند از علم و دانش میراث بزرگی برای شما گذاشته و عذر باقی نگذاشته است.

شما برای کارهایتان هیچگونه برهان و حجتی از طرف خدا ندارید. خشم خدا به مقدار دوری شما از علم و شناخت مسایل و اقدام به باطل متوجه شما خواهد بود. و اینرا بدان که فردای قیامت، رسول خدا طرف حساب کسی خواهد بود که بعد از او زمام امور امتش را بدست گرفته و آنها را از احکام دین محروم سازد.

و کسی که محمد خصم طرف حساب او باشد یقیناً خداوند نیز خصم اوست. پس برای مخاصمه با خدا و رسولش خود را آماده کن یا اینکه دلیل و حجت قوی در دست خواهی داشت و نجات پیدا خواهی کرد یا اینکه سرانجام به هلاکت ابدی گرفتار خواهی شد.

و بدان که بدست هوا و هوس خویش به زمین بخورد، به مشکل اگر بتواند برخیزد و قدم‌های کسی روز قیامت ثابت و پایرجا خواهد ماند که به کتاب خدا و سنت پیامبرش چنگ زده باشد.

طبعاً کسی مانند شما دست به معصیت نخواهد زد، مگر اینکه گناهان در دیدگانش نیک جلوه می‌کند و ملاهای خاین و درباری نیز او را تایید نمایند.

و با این دام دنیا امثال تو را شکار می‌کند. سعی کن سخنانم را بخاطر بسیاری و به آن زیبا عمل کن. من که زیبا رساندم.

آنگاه اشک از چشمان مهدی سرازیر شد. سپس دستور داد به او مقداری مال بدهند ولی ایشان نپذیرفت.

بعضی‌ها گفته‌اند: بعدها این سخن را در دیوان مهدی، نوشته دیده‌اند^(۱).

امام مالک و جعفر بن سلیمان

به جعفر بن سلیمان پسر عموی منصور گفتند که مالک بیعت شما را چیزی به حساب نمی‌آورد. جعفر عصبانی شد و امام را طلبید.

او را به زور آوردند. جعفر دستور داد لباس‌های او را بیرون کردند و بر بدن برهنه‌اش شلاق زدند. و دستش را چنان کشیدند که از شانه در رفت و زیر انواع شکنجه‌ها قرارش دادند که بعد از آن خداوند ایشان را بلند مرتبه کرد و آوازه‌اش همه جا رسید.

ابن جوزی در حوادث سال صد و چهل و هفت هجری آورده است که به مالک بن انس هفتاد ضربه شلاق زدند به خاطر صدور فتوایی که با منافع خلیفه اصطکاک پیدا بود^(۲).

فضیل بن عیاض و هارون الرشید

فضیل بن ربیع که از اطرافیان خلیفه بود می‌گوید: شبی لباس‌هایم را بیرون آورده و آماده خواب بودم که کسی درب منزلم را با شدت به صدا در آورد.

۱- وفیات الأعیان (۴۹۴/۲)

۲- وفیات الأعیان (۱۳۷/۴).

من با اضطراب پرسیدم: کیست؟ کسیکه درب را می‌کوبید؟ گفت: امیرالمؤمنین با شما کار دارد. من با شتاب بیرون شدم، دیدم، هارون الرشید بر دروازه خانه ام ایستاده و نگران است. گفتم ای امیر! اگر کسی را می‌فرستادی من به خدمت حاضر می‌شدم.

گفت: وای بر تو چیزی بر ذهنم خطور کرده که خواب را از چشمانم ربوده و خاطرم را آشفته ساخته است و نیاز شدید احساس می‌کنم به عالم پرهیزکاری که مرا مداوا کند.

ابن ربیع می‌گوید: من از فضل بن عیاض نام بردم. رشید گفت: کجاست؟ برویم پیش او. چنانکه به راه افتادیم و نزد فضیل آمدیم. دیدیم ایشان در حجره خویش به نماز ایستاده و این آیه را با صدای بلند قرائت می‌کند: ﴿أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءً فَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾ [الباقية: ۲۱]. (آیا کسانی که مرتکب گناه شده‌اند، گمان می‌برند که ما زندگی و مرگ آنان را با کسانی که ایمان آورده و عمل صالح انجام می‌دهند، یکسان بنمایم، بد قضاوت می‌کنند). خلیفه با شنیدن این آیه گفت: همین آیه برای دوی درد ما کافی است. سپس در را به صدا در آوردیم. فضیل گفت! کیست؟

گفتم: امیرالمؤمنین با شما کار دارد.

فضیل: امیرالمؤمنین با من چه کاری دارد؟

ابن ربیع گفت: «سبحان الله! مگر بر تو اطاعتش واجب نیست» آنگاه آمد و در را باز کرد،

سپس وارد حجره‌اش گردید و چراغ را خاموش نمود.

ما به دنبالش وارد حجره شدیم و به او رسیدیم و خلیفه دست او را گرفت.

فضیل گفت: چه دست نرم و نازکی است اگر فردا از عذاب خدا نجات پیدا کند.

ربیع می‌گوید: من با خود گفتم! امشب خلیفه با سخنان نیکی که از قلبی پرهیزکاری بر می‌خیزند روبرو خواهد شد.

خلیفه گفت: ای فضیل! سخن را آغاز کن. ما را مشکلی به سوی تو آورده است. فضیل در مورد کدام مشکل سخن بگویم. در حالی که گناهان رعیتی را که به ذلت کشانده ای بر دوش گرفته ای و اضافه بر آن باید روز قیامت پاسخگوی جرایم والیان و اطرافیان نیز باشی.

اینها از یک طرف باغبان تو و از طرف دیگر پناهندگان هستند. و با این همه روز حساب بیش از همه از شما نفرت خواهند داشت و از پیش روی شما فرار خواهند کرد، حتی اگر شما در آن روزی که رازها فاش می‌شود، به یکی از این دغل دوستانی که اطراف شما را دارند، پیشنهاد کنید، که پاره ای از گناهان را به دوش بگیرد، به همان مقداری که دوست شما بوده دشمن شما خواهد شد و راه فرار را در پیش خواهد گرفت.

و افزود: وقتی که عمر بن عبدالعزیز زمام خلافت را بدست گرفت، سالم بن عبدالله، محمد بن کعب و رجاء بن حیوه که هر سه از علمای بنام و صالح آن زمان بودند، به حضور طلبید و گفت: «من به این بلا گرفتار شدم، چه کار کنم؟» ایشان خلافت را بلا می‌دانست، در حالی که شما و اطرافیان آن را نعمتی بزرگ می‌دانید. سالم بن عبدالله گفت:

ای امیرالمومنین! اگر می‌خواهی فردا از عذاب الهی نجات پیدا کنی باید افراد مسن جامعه را پدر و افراد متوسط را برادر و کوچکترها را فرزندان خویش تصور کنی. آنگاه، برای پدر احترام قایل باش و برادر را گرامی بدار و بر فرزندان خویش شفقت داشته باش.

بعد از او رجاء به سخن گشود و گفت: ای امیر، اگر بخواهی فردا از عذاب خداوند، نجات پیدا کنی، پس برای افراد جامعه همان چیزی را بپسند که برای خود

می‌پسندی و هر آنچه که برای خود نمی‌پسندی برای آن‌ها نیز پسند نکن و بعد از آن با خیال راحت به ملاقات پروردگار برو.

و من (فضیل) سخت برای شما ای هارون نگرانم از روزی که در آن قدم‌های ثابت نمی‌ایستد.

هارون الرشید با شنیدن این سخن به گریه افتاد. ابن ربیع می‌گوید: من گفتم: با امیر مهربان باش. در جوابم گفت: تو و دوستان او را به این روز انداخته اید و به من می‌گویی با امیر مهربان باش.

سپس خطاب به خلیفه گفت: ای زیبا رو! از روز قیامت خداوند در مورد این انسان‌ها خواهد پرسید. تا می‌توانی این چهره زیبایت را از آتش دوزخ دور بدار و مبادا هیچ لحظه‌ای از شب و روز را چنان سپری کنی که در دل کینه‌ی یکی از رعیت را داشته باشی. زیرا رسول خدا می‌فرماید: هر کس در حالی صبح بکند که در دلش چیزی علیه مسلمانی وجود داشته باشد، بوی بهشت به مشامش نخواهد رسید^(۱).

در اینجا هارون الرشید به گریه افتاد. سپس به فضیل گفت: از تو کسی دینی طلبکار است؟

فضیل گفت: بلی، پروردگارم از من دین طلبکار است ولی هنوز از من حساب نگرفته است. وای بر من اگر او دینش را از من طلب کند. وای بر من اگر او با من به حساب بنشیند. وای بر من اگر نتوانم برای او حجت بیاورم. هارون الرشید گفت: هدفم دین بندگان بود.

فضیل: خداوند به من امر نکرده است که از بندگان قرض بگیرم بلکه فرموده است: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ ﴿۵۶﴾ مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَنْ يُطْعَمُوا ﴿۵۷﴾ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ ﴿۵۸﴾ [الذاریات:

۵۶ - ۵۸]. هارون الرشید گفت: این هزار دینار را برای خرج بچه‌ها و برای نیروی بیشتر در عبادات، از من بپذیر.

فضیل گفت: سبحان الله! من شما را به راه‌های نجات راهنمایی کردم، آنگاه شما مرا اینگونه پاداش می‌دهید.

ربیع می‌گوید: ما بر خواستیم و براه افتادیم. در مسیر راه هارون الرشید به من گفت: مرا همیشه به اینگونه افراد راهنمایی کن. این امروز، سید و آقای مسلمانان است.

همچنین حکایت است که روزی هارون الرشید به فضیل گفت: چگونه زاهد (بی‌رغبت) شدی؟ فضیل در جواب گفت: تو از من بیشتر زاهد و بی‌رغبت شده‌ای. خلیفه گفت: چطور؟

فضیل گفت: من زاهد دنیا هستم و تو زاهد آخرت هستی، دنیا فناپذیر و آخرت جاودان است، پس شما که از آخرت بی‌رغبت شده‌اید از من زاهدتر هستید^(۱). هارون الرشید دستور داد که مرا بیرون کنند^(۲).

شعیب بن حرب و هارون الرشید

شعیب بن حرب می‌گوید: در مسیر مکه با هارون الرشید برخورد نمودم. در دل گفتم: فرصت خوبی است باید او را امر بمعروف و نهی از منکر کنم. باز نفسم می‌گفت: بگذار، او مردی خشن و ستمگر است، گردنت را خواهد زد. بالاخره تصمیم گرفتم با او صحبت کنم.

خود را نزدیک رساندم و با آواز بلند گفتم: ای هارون! امت را به مشقت انداخته‌ای و چهارپایان را به ستوه آورده‌ای.

۱- وفیات الأعیان.

۲- وفیات الأعیان (۲/۴۷۰).

هارون الرشید دستور داد که مرا احضار کنند. وقتی بر او وارد شدم، دیدم چوبی در دست دارد و با آن بازی می‌کند. پرسید: از چه تباری هستی؟
گفتم: از طبقه پایین مردم.
هارون الرشید: مادرت به عزایت بنشیند از کدام طایفه‌ای؟
شعیب: از ابناء هستم.
هارون الرشید: چطور به خودت اجازه دادی مرا با اسم صدا کنی؟
شعیب: من خدا را با اسم صدا می‌کنم و می‌گویم: یا الله، یا رحمن.
آنگاه صدا کردن شما با نام چه اشکالی دارد؟ ضمنا خداوند در قرآن محبوب‌ترین بندگان محمد را به نام ذکر کرده است و مبعوضترین بندگان ابو لهب را به کنیه ذکر نموده است.

منذر بن سعید و خلیفه وقت ناصر

خلیفه وقت ناصر الدین به مجتمع مسکونی در شهر «زهره» احداث کرد که در ساخت و ساز و تزئین آن سرمایه هنگفتی صرف نمود.
این مجتمع، متشکل از چند قصر فاخر بود و خود خلیفه مستقیماً بر کار ساخت و ساز نظارت می‌کرد. روزی بخاطر مصروف بودن در امور مجتمع، از حضور جمعه باز ماند.
منذر بن سعید که امام جمعه و قاضی شهر بود، وظیفه خود دانست که خلیفه را در این مورد نصیحت کند تا از اسراف کارهای او در ساخت و ساز این مجتمع جلوگیری نماید.

چنانکه در یکی از روزها جمعه در حالی که همه مردم برای نماز در مسجد جامع شهر گرد آمده بودند. خود خلیفه نیز حضور داشت. منذر فرصت را غنیمت شمرده و خطبه را با این آیات کلام الهی آغاز نمود: ﴿أَتَبْتَونَ بِكُلِّ رِيعٍ عَايَةً

تَعْبُثُونَ ﴿١٢٨﴾ وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ ﴿١٢٩﴾ وَإِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ ﴿١٣٠﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ﴿١٣١﴾ وَاتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْمُونَ ﴿١٣٢﴾ أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَمٍ وَبَنِينَ ﴿١٣٣﴾ وَجَنَّتِ وَعْيُونِ ﴿١٣٤﴾ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣٥﴾ [الشعراء: ۱۲۸-۱۳۵].

«آیا شما بر روی هر مکان بلندی به بیهوده کاری و بدون نیاز، بر جی عظیم و برافراشته بنا می‌کنید؟ (۱۲۸) و قلعه‌ها و کاخ‌های استوار و مجلل بر می‌گیرید، که شاید جاودانه بمانید؟ (۱۲۹) و چون کسی را با شدت و قهر می‌گیرید ظالمانه و زورمدارانه می‌گیرید [بدون اینکه در عاقبت کار بیندیشید (۱۳۰) [بنابراین] از خدا پروا کنید واز من فرمان ببرید، (۱۳۱) واز کسی که شما را به وسیله آنچه خود می‌دانید یاری داده، پروا کنید، (۱۳۲) به وسیله چهارپایان و فرزندان، به شما یاری داده است (۱۳۳) و [به وسیله] بوستان‌ها و چشمه سارها، (۱۳۴) بی‌تردید من بر شما از عذاب روزی بزرگ می‌ترسم».

سپس هر آنچه بر زبانش آمد در مورد ساخت و ساز و اسراف در آن، دریغ ننمود و در ادامه این آیه را تلاوت کرد: ﴿أَمْ مِّنْ أَسْسٍ بُنِينَةٍ عَلَىٰ شَفَا جُرْفٍ هَارٍ فَأَنْهَارٍ بِهِ فِي نَارٍ جَهَنَّمَ﴾ [التوبة: ۱۰۹]. و سامعین را به شدت از اینگونه اعمال بر حذر داشت و به عواقب آن هشدار داد و سرزنش نمود طوری که مردم توجیه شده ترسیدند. خلیفه نیز عبرت گرفت و از سخنانش کمال استفاده را برد و دانست که مخاطب اصلی او می‌باشد.

اشک از چشمانش جاری شد و بر کرده پشیمان گشت. ولی بهر حال تاکنون کسی با خلیفه با این صراحت سخن نگفته بود، از این رو تاب شنیدن چنین سخنان صریح و تندی را نداشت.

چنانکه بعد از اتمام مراسم به فرزند خویش حکم گفت: امروز این شیخ با صراحت علیه من سخن گفت هدفش فقط من بودم و در سرزنش من جانب انصاف را رعایت نکرد، باید مجازات شود!

پس سوگند خورد که پشت سر او نماز نخواند. و از آن پس، نماز جمعه را پشت سر احمد بن مطرب امام جمعه قرطبه ادا می کرد.

وقتی فرزندش حکم متوجه شد که پدرش به «زهر» و خواندن نماز در مسجد بزرگ آن علاقه دارد گفت: چرا منذر را از امامت مسجد عزل نمی کنی؟ خلیفه گفت: آیا فردی مانند منذر بن سعید با آنهمه علم و فضل و بزرگواری باید بخاطر خشنودی نفس.....عزل شود؟

چنین کاری ممکن نیست. و من از اینکه فردی پرهیزکار و راستگو مانند منذر بن سعید در روز جمعه بین من و پروردگارم واسطه نیست شرمندهام. ولی او با سخنانش مرا در مضیقه انداخت و من نیز سوگند خوردم. و من دوست دارم که تمام ثروت خود را کفاره سوگند خویش بدهم. و تا من و منذر زنده هستیم همچنان باید امام مردم باشد و فکر نکنم که بتوانیم مانند او کسی را بیاییم و بجای او بگماریم.

پس از مدتی پسر خلیفه وقتی دید که فاصله ای بین پدرش و شیخ ایجاد شده است، نزد پدر آمد و از جانب شیخ عذرخواهی کرد و گفت: او مردی صالح است و هدفی جز خیرخواهی نداشته است. و اگر از نزدیک می آمد و متوجه می شد که شما چه زحماتی در اینجا و خصوصا در زیبا سازی گنبد کشیده اید و سرمایه گذاشته اید، آنگاه شما را معذور می دانست.

هدفش گنبد بزرگی بود که در وسط آن مجموعه قرار داشت و در تزئین سقف آن از نقره و آب طلا استفاده شده بود و یک قسمت آن زرد خالص و قسمت دیگرش سفید خالص بود که از دور جلب توجه می کرد.

خلیفه طبق پیشنهاد فرزندش دستور داد که در تالار گنبد فرشهای زربافت و ابریشم پهن کنند و با ارکان دولتش در آنجا جلسه ای برگزار نمود. سپس به اطرافیان و وزیرانش گفت:

آیا دیده یا شنیده اید که پادشاهی قبل از من چنین چیزی ساخته باشد؟ آن‌ها در پاسخ گفتند: سوگند به خدا که ما چنین چیزی از دیگری سراغ نداریم و شما در این کار رکورد را به نام خود ثبت کردید.

در آن اثنا منذر بن سعید در حالی که سرش را پایین انداخته بود، وارد شد. بعد از اینکه نشست، خلیفه از ایشان همان چیزی را که از اطرافیان خود پرسیده بود، پرسید:

اشک از دیدگان منذر سرازیر شد و گفت: ای امیر! بخدا سوگند که من نمی‌دانستم که با اینهمه فضل و شرفی که خداوند شما را بر سایر مسلمانان داده است، شیطان اینگونه بر شما چیره می‌شود و شما را در جایگاه کفار می‌نشانند. خلیفه از این سخن بر آشفت و گفت: مواظب سخنان باش، چگونه من در جایگاه کفار قرار گرفته‌ام؟

منذر گفت: مگر نشنیده‌ای که خداوند می‌فرماید: ﴿وَلَوْلَا أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ بِالرَّحْمَنِ لِيُؤْتِيَهُمْ سُقْفًا مِّنْ فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ﴾ [الزخرف: ۳۳] «و اگر [این احتمال] نبود که مردم همه یک امت می‌شوند، به یقین برای خانه‌های کسانی که به [خدای] رحمان کفر می‌ورزند، سیمین سقف‌هایی قرار می‌دادیم و [نیز] نردبان‌هایی که بر آن به بالا بر آیند».

بغض گلوی خلیفه را می‌فشرد سرش را پایین انداخت. اشک‌هایش جاری شد. سپس سرش را بلند کرد و به منذر گفت: خداوند به تو پاداش نیک بدهد.

آنچه را که تو گفتی حق بود.

سپس مجلس خویش را منحل کرد و دستور داد که گنبد را تخریب کنند و دوباره

در آنجا بنائی با گل و خاک بسازند^(۱).

عبدالقادر جیلانی و متقی

و این شیخ عبدالقادر جیلانی است که بر منبر ایستاده و خلیفه وقت متقی لأمر الله را بخاطر واگذاری پست قضا به یحیی بن سعید معروف به ابن مزاحم ظالم اینگونه مورد خطاب قرار می‌دهد:

شما بر مسلمانان اظلم الظالمین را ولایت داده‌اید آیا فردا نزد پروردگار ارحم الراحمین جوابی برای این کارتان دارید؟
خلیفه از شنیدن سخن لرزه به اندام شد و فوراً یحیی بن سعید را از کار بر کنار کرد^(۲).

عز بن عبدالسلام و نجم الدین ایوب

بردگان ترک در اواخر خلافت عباسی در حکومت اسلامی نفوذ کردند تا جائی که بعضی از آن‌ها در زمان نجم الدین ایوب در مصر از ارکان دولت بودند.
شیخ عز بن عبدالسلام قاضی القضاة آن زمان بود. ایشان قاضی چیره دست بودند.

احکام شریعت را بدون ترس و واهمه نافذ می‌کرد.
وقتی متوجه قضیه‌ی امرای ترک، که در واقع بردگان بیت المال بودند، شد فتوائی به شرح ذیل صادر کرد:
علامه سبکی می‌گوید: گروهی از امرای ترک در حکومت وقت نفوذ کرده بودند.

۱- الإسلام بین العلماء والحکام.

۲- قداند الجواهر (۸).

شیخ فتوائی صادر کرد که این‌ها بردگان بیت المال هستند، و خرید و فروش و نکاح آنان به عبارت خودشان منعقد نمی‌شود. این خبر به گوش آن امرا رسید، از جمله به گوش نائب السلطنه که خود نیز از همین قشر بود، رسید. آن‌ها بر آشفتنند و خشمگین شدند. و کسی را نزد شیخ فرستادند. شیخ گفت:

باید مجلسی برقرار شود و تک تک شما امرا قیمت‌گذاری شود و پول شما به بیت المال تحویل داده شود تا شما به طریق مشروع آزاد شوید. جریان را به اطلاع سلطان رسانیدند. ایشان بر شیخ خشم گرفت و گفت: نباید در این امور دخالت کند.

شیخ از این برخورد سلطان ناراحت گردید و وسایل و اسباب خانه خود را بر الاغی گذاشته و زن و بچه‌اش را بر الاغی دیگر و راه شام را در پیش گرفت.

هنوز نیم پرسخ از شهر فاصله نگرفته بود که تعداد کثیری از، زنان، مردان، کودکان و علما و تجار نیز به ایشان پیوستند. این خبر به گوش سلطان رسید. که با رفتن این شیخ حکومت وی نیز از دست خواهد رفت.

شیخ را بر گردانیدند و قرار بر این شد که آن‌ها را از جانب بیت المال به مزایده بگذارند.

نائب السلطنه با شیخ به نرمی مذاکره کرد تا نظر او را در این مورد تعدیل بنماید، ولی شیخ کوتاه نمی‌آمد. سرانجام نائب السلطنه سخت خشمگین شد و گفت:

چگونه این شیخ می‌خواهد ما را به مزایده بگذارد و بفروشد، در حالی که ما پادشاهان این مملکت هستیم؟ بخدا سوگند! گردن این شیخ را با شمشیر خواهم زد. چنانکه با گروهی از سواران شخصا به در خانه شیخ آمد در را کوبید، فرزند شیخ در را باز کرد و وقتی نائب السلطنه را با آن وضع دید که شمشیرش از نیام بیرون بود و در دستش قرارداد داشت، فوراً نزد پدر بازگشت و جریان را برایش بازگو نمود.

شیخ بدون اندک ترسی و واهمه‌ای به فرزندش گفت: ...! پدرت خیلی کمتر از آن است که در راه خدا کشته شود. سپس بیرون رفت.

وقتی با آن هیبت ایمانی اش، نگاهی به نائب السلطنه انداخت، نائب لرزه بر اندام شد و شمشیر از دستش به زمین افتاد و شروع به معذرت خواهی کرد و گفت: شیخ! می‌خواهی با ما چگونه رفتار کنی؟

شیخ گفت: شما را به مزایده می‌گذارم و می‌فروشم. نائب السلطنه گفت: پولی را که از قیمت ما بدست می‌آوری در چه راهی صرف می‌کنی؟ گفت: در مصالح عامه مسلمانان. پرسید: پول بدست چه کسی خواهد بود؟ شیخ گفت: بدست خودم. سرانجام همانطور که می‌خواست، سایر امرا را به قیمت‌های کلان به مزایده گذاشت و پول آن‌ها را در مصالح عمومی خرج نمود^(۱).

عز بن عبدالسلام و پادشاه شام صالح اسماعیل

اختلاف سخت و رقابتی سخت میان دو برادر یعنی صالح اسماعیل پادشاه شام و نجم الدین ایوب پادشاه مصر در گرفت. اسماعیل از طرف برادرش نجم الدین احساس خطر نمود.

بنابراین از صلیبی‌ها که دشمنان سر سخت مسلمانان بودند، برای جنگ با برادرش کمک طلبید. و در ازای این همکاری بخشی از قلمرو خود را در اختیار آنان گذاشت و دامنه خیانت را تا جایی گسترش داد که به صلیبی‌ها اجازه داد تا وارد شهر دمشق شوند و اسلحه و آلاتن جنگی و دیگر مایحتاج خود را از آنجا تهیه کنند.

طبیعی بود که مسلمانان و خصوصاً علما از این عمل در مقابل این خیانت و خائنین ایستاد. و روز جمعه بر بالای منبر جامه اموی که امام جمعه رسمی آنجا بود

قرار گرفت و فتوائی صادر نمود که فروختن اسلحه به صلیبی ها را حرام قرارداد. و پرده از خیانت به امت اسلام برداشت و سخت او را سرزنش نمود و دعا را در حق سلطان که در آخر خطبه مرسوم بود قطع نمود که این عمل خود مشابه اعلان مخالفت و بغادت علیه او به شمار می رفت و بجای آن چنین دعا می کرد: «خدا یا برای این امت چنان فیصله ای کن که او اولیاءت را عزت بخش و دشمنانت را خوار و زبون نمائی که به اطاعت تو برخیزند و از نافرمانی باز آیند» نمازگزاران با صدای بلند آمین می گفتند.

سلطان که آن روزها بیرون شهر دمشق بسر می برد، وقتی از محتوای خطبه شیخ مطلع شد، او را از امامت عزل نمود و شیخ را با یکی از همفکرانش به نام ابن حاجب مالکی بازداشت کرد.

قبل از این طرفداران شیخ از او خواسته بودند که شهر را ترک کند تا از گزند سلطان نجات یابد و وسایل لازم را برای فرار وی تدارک دیده بودند، ولی شیخ نپذیرفت.

آنها اصرار کردند و شیخ نیز با اصرار به خواسته آنها پاسخ منفی داد. دوباره پیشنهاد دادند که در جایی مخفی بشود.

این را نیز قبول نکرد و گفت: بخدا سوگند! نه فرار کنم و نه جایی مخفی خواهم شد.

ما هنوز در ابتدای جهاد قرار گرفته ایم و من خودم را برای تحمل هر گونه اذیت و آزار آماده ساخته ایم. خداوند اجر صابران را ضایع نخواهد کرد.

وقتی که صالح اسماعیل به دمشق برگشت آنها را آزاد کرد ولی شیخ عز بن عبدالسلام را زیر نظر قرار داد و او را از فتوا و ملاقات با مردم ممنوع ساخت.

فقط اجازه داد تا در نماز جمعه بعنوان مقتدی شرکت کند و اگر نیاز به طبیب، و آرایشگر و حمام داشت به آنها مراجعه کند. روزها سپری می شد و شیخ در اقامتگاه

خود بسر می‌برد و دوستان و طلاب خویش را نمی‌دید و از کار مورد علاقه و وظیفه شرعی خویش یعنی امر به معروف و نهی از منکر محروم بود.

بنابراین طاقت نیاورد و درخواست هجرت بسوی مصر نمود که بعد از گفتگوی فراوان و مراجعات مکرر موافقت به عمل آمد. شیخ، دمشق را به قصد بیت المقدس ترک گفت.

در مسیر راه با ملک ناصر داوود برخورد نمود و توسط ایشان مسیرش تغییر یافت و مدتی در شهر نابلس مقیم شد و در آنجا نیز با ناملایمتی روبرو گردید. سپس از آنجا به بیت المقدس انتقال یافت و در آنجا مدتی مقیم شد.

هنگامی که ملک صالح اسماعیل و ملک منصور با پادشاهان فرنگی و سر بازان به قصد مصر وارد بیت المقدس شدند. پادشاه به دست یکی از اطرافیانش مندیلی به صورت هدیه برای شیخ فرستاد و گفت:

با شیخ به نرمی گفتگو کنید و او را قانع سازید که به دمشق برگردد و پست‌های سابق خود را بدست گیرد تا بیش از پیش مورد احترام قرار گیرد. اگر پذیرفت او را نزد من بیاورید و اگر ابا ورزید، او را در خیمه‌ای کنار خیمه من باز داشت کنید.

قاصد نزد شیخ رفت و پیام سلطان را به او رساند و سعی در قانع کردن شیخ نمود و گفت:

بخاطر اینکه بتوانی به جایگاه و پست‌های قبلی خود برگردی و حتی بیشتر مورد احترام قرار بگیری باید نزد سلطان سر فرود آورده و دست‌هایش را ببوسی. شیخ در جواب گفت:

ای بیچاره! من نخواهم گذاشت که پادشاه دست‌های من را ببوسد آنگاه تو می‌گویی من دست‌های او را ببوسم. ای قوم! من و شما خیلی با هم فاصله داریم. خدا را شکر که مرا از آنچه که شما را در آن مبتلا ساخته است نجات داده است.

قاصد سلطان گفت: ای شیخ! به من دستور داده شده که اگر پیشنهادم را نپذیرید، شما را بازداشت کنم.

شیخ گفت! پس چرا معطلی؟

چنانکه شیخ را دستگیر و در خیمه‌ای کنار خیمه سلطان بازداشت کردند. شیخ در بازداشتگاه خود، قرآن را تلاوت می‌کرد و سلطان می‌شنید.

یک روز که فرنگیان نیز در خیمه سلطان بودند، صدای قرائت شیخ به گوش رسید.

سلطان گفت: صدای قرآن را می‌شنوید؟

آنها گفتند: بلی می‌شنویم.

سلطان گفت: این بزرگترین رهبر دینی مسلمانان است که من او را بخاطر مخالفت با شما از امامت و دیگر پست‌ها عزل نموده‌ام و اکنون او را در این خیمه بازداشت کرده‌ام.

پادشاهان فرنگی گفتند: اگر او از رهبران دینی ما می‌بود، پاهایش را می‌شستیم و آب آن را می‌نوشتیم^(۱).

نووی و ظاهر بیبرس

وقتی ظاهر بیبرس برای جنگ با تاتار عازم شام گردید، رأی علمای آن زمان را برای جمع‌آوری مال از رعیت برای جنگ، جویا شد، فقهای شام رأی مثبت دادند. سپس پادشاه پرسید که آیا کسی دیگر باقیمانده است که رأی او را نگرفته ایم؟ گفتند: شیخ محی الدین نووی باقی مانده است. شاه او را به حضور طلبید و گفت:

۱- وا اسلاما - احمد باکثیر.

آنچه را که دیگر فقها نوشته‌اند، امضاء کنید. شیخ امتناع ورزید. پادشاه پرسید: چرا شما امتناع می‌کنید؟

شیخ گفت: من می‌دانم که شما قبلاً از بردگان امیر «بند قدار» بوده‌اید و هیچ‌گونه مال و متاعی در اختیار نداشته‌اید. سپس خداوند بر شما منت گذاشت و پادشاه شدید. و شنیده‌ام که شما یک‌هزار غلام در اختیار دارید که هر کدام خلخال از طلا دارد و دویست کنیز دارید که هر کدام با خود زیور آلات گرانبه‌ای دارد اگر شما فقط همین طلاها و زیور آلات را جمع‌آوری کردید و کفایت نکرد آنگاه من فتوا می‌دهم که از رعیت مال جمع‌آوری نمایید.

پادشاه خشم گرفت و گفت: از شهر من -دمشق- بیرون شو.

شیخ گفت: بر روی چشم. و به سوی «نوی» به راه افتاد. فقهای دیگر به شاه گفتند: ایشان از علمای بزرگ و صالح و یکی از پیشوایان مردم است باید او را بر گردانید به دمشق.

پادشاه نزد او قاصدی فرستاد تا برگردد ولی شیخ نپذیرفت و گفت:

تا ظاهر در این شهر باشد من نمی‌آیم و بعد از یک ماه از این حادثه وفات یافت^(۱).

ابن تیمیه و غازان

در اواخر قرن هفتم هجری غازان تاتار با لشکری از ایران به حلب یورش برد و در وادی سلیمه در سال ۶۹۸هـ با ناصر بن قداوون و لشکرش مواجه شدند و بعد از جنگی خانمانسوز ناصر شکست خورد و با اطرافیان و امرای خویش پا به فرار

گذاشت و در پی آن اکثر بزرگان شهر و ریش سفیدان دمشق نیز شهر را به قصد مصر ترک گفتند.

ولی در این میان شیخ الاسلام ابن تیمیه با گروهی از عوام الناس ثابت قدم ماند و با تعدادی از ریش سفیدان زمام شهر را بدست گرفت. و خود به سرکردگی وفدی به ملاقات غازان رفت.

و در شهر نیک با او روبرو شد. و در میان آن‌ها سخنان تندی رد و بدل شد. راوی می‌گوید: شیخ در حالی که مترجم سخنانش را ترجمه می‌کرد به غازان گفت:

تو خود را مسلمان می‌نامی و شنیده‌ام که با خود قاضی و مؤذن و امام جمعه همراه داری، پس چرا به جنگ ما آمده‌ای؟

اما پدران تو با اینکه کافر بودند ولی علیه بلد اسلام بعد از اینکه با هم پیمان بستیم قیام نکردند ولی تو پیمان را شکستی و به وعده هایت وفا نمودی.

سخنان زیادی در میان آن‌ها رد و بدل شد. سرانجام غازان دستور داد تا برای وفد غذا بیاورند.

وقتی غذا آوردند همه خوردند بجز ابن تیمیه. به او گفتند: چرا غذا نمی‌خوری؟ گفت: چگونه غذایی را که از گوشت گوسفندان غصب شده مردم تهیه شده و با آتش درختان غصب شده مردم پخته شده است بخورم.

غازان نشسته بود و به سخنان شیخ گوش می‌داد ولی اعتراض ننمود. گویا تحت تاثیر هیبت و محبت شیخ قرار گرفته بود و پرسید:

این شیخ کیست؟ من تاکنون کسی را به جرأت و صراحت بیان ایشان ندیده‌ام. و من در مقابل سخنان هیچ کس اینگونه بی‌جواب نمانده‌ام.

حاضران شیخ را معرفی کردند و از علم و ویژگیهای او سخن به میان آوردند.

سپس غازان از شیخ درخواست دعا نمود. شیخ اینگونه دعا را شروع کرد:

بار خدایا! اگر این بنده ات (غازان) بخاطر سربلندی پرچم دین تو قیام نموده و

می‌جنگد، او را مدد و نصرت و بر شهرها و بندگان حاکم قرار ده. و اگر از روی قلدری و بخاطر شهرت و کشورگشائی قیام کرده است تا او عزت یابد و اسلام و مسلمانان ذلیل شوند، پس دست او را کوتاه کن، رسوایش گردان و او را با اطرافیانش نابود کن.

غازان دست‌هایش را بلند کرد و آمین می‌گفت. راوی می‌گوید: ما خود را جمع و جور کردیم تا با خون ابن تیمیه لباس هایمان خون آلود نشود. پس از اینکه از آنجا بیرون شدیم، قاضی القضاة نجم الدین و دیگران به شیخ گفتند:

نزدیک بود خودت و ما را به کشتن دهی، بخدا سوگند! از این پس ما با تو نخواهیم آمد. شیخ نیز سوگند خورد که من با شما نخواهم آمد. راوی می‌گوید: آن‌ها راهشان را گرفتند و رفتند و شیخ با گروه اندکی از شاگردانش ماند. و آوازه‌اش در میان زنان، امرا و اطرافیان غازان پیچید. همه نزد او آمدند و از او دعا می‌طلبیدند.

شیخ به سوی دمشق به راه افتاد. در مسیر راه مردم به او ملحق می‌شوند و بدین ترتیب با ۳۰۰ اسب سوار وارد دمشق گردید.

اما آن‌ها که از شیخ جدا شده بودند در مسیر راه توسط گروهی از تاتار مورد اذیت قرار گرفتند و مال‌ها و لباس‌های خود را از دست دادند^(۱).

این بود گزیده ای از مبارزات تاریخی علمای اسلام. باشد که خداوند آن را برای برادران مسلمان مفید واقع بگرداند.

سبحانک اللهم وبحمدک أشهد أن لا إله إلا أنت أستغفرک وأتوب إليك.

وحید عبدالسلام بالی